

Strategije preprečevanja kriminalitete v zahodnem svetu

Strategies of crime prevention in the Western world

Gorazd Meško

Povzetek

Gorazd Meško, doktor socialno-pedagoških znanosti, Visoka policijsko-varnostna šola, Kotnikova 8, 1000 Ljubljana. Prispevek prikazuje značilnosti kriminalnopreventivnih prizadevanj in kriminalno prevencijo v zahodnih državah. Predstavljeni so modeli in strategije preprečevanja kriminalitete na osebni in skupnostni ravni, ob tem pa tudi značilnosti prevladujoče filozofije preprečevanja kriminalitete (organiziranje državljanov, preprečevanje individualne viktimizacije, pobude za odpravo droge v skupnosti, zveza med oblikovanjem okolja in kriminaliteto, situacijsko preprečevanje kriminalitete, v skupnost usmerjeno policijsko delo ter programi za otroke in družino). Organizirano preprečevanje kriminalitete je del kriminalne politike države, ki naj bi vsebovala v prispevku predstavljena področja in usklajeno delovanje formalnih in neformalnih nadzorovalcev. V prehodnih družbah, ki si še niso izoblikovale strategij in politike dejavnega "soočanja" s kriminaliteto, pa so

primeri uporabni za premislek in morebitno izvajanje v praksi.

Ključne besede: *preprečevanje, kriminaliteta, družba, družina, skupnost, policija, izobraževanje*

Abstract

This article shows the characteristics of crime prevention methods and crime prevention in Western countries. Models and strategies of crime prevention at the personal and community levels are presented. The paper also presents all the characteristics of the leading practices in crime prevention (organising citizens, preventing individual victimisation, initiatives for excluding drugs from the community, the relationship between the environment and crime, prevention of opportunistic crime, community policing and programmes for children and families. Organised crime prevention is part of the state criminal policy which should include the areas presented in this paper and the co-ordinated operation of formal and informal supervisors. In transitional societies, which have not yet managed to form their strategies and policies of actively "confronting" crime, these cases are useful to reflect upon and possibly to implement.

Key words: *prevention, crime, society, family, community, police, education*

Uvod

Marcus Felson (1994), znani ameriški kriminolog in vodilni pisec na področju teorij običajne dejavnosti in razumskega izbora, Rosenbaum, Davis in Lurigio (1998), pisci dela o socialni in situacijski kriminalni prevenciji, Graham in Bennett (1995), ki predstavljata kriminalnopravna prizadevanja v zahodni Evropi in severni Ameriki, Grabosky (1996), ki poudarja nezaželene in nepredvidene posledice kriminalne prevencije, poleg ostalega poudarjajo pomen preprečevanja kriminalitete. Želja številnih piscev s področja preprečevanja kriminalitete je bila ugotoviti mesto preprečevanja kriminalitete v kriminalni politiki vsake države. Preprečevati kriminaliteto se "splača" predvsem zaradi velike škode, ki jo ta povzroča, dobičkov z njo, stroškov davkoplačevalcev, čustvenih in tele-

snih "poškodb" žrtev kriminalitete in drugega. Večina avtorjev opozarja, da se zavedajo, kako lahko dela o preprečevanju kriminalitete različno učinkujejo - lahko so uspešna, možno pa je tudi nasprotno, kar je pogosto posledica slabega razumevanja priporočil takšne vrste in prevelikih pričakovanj na kratki rok. Grabosky (1996) je v svojem delu predstavil stopnjevanje, nenamerno napeljevanje oz. zavajanje, nasprotni učinek, etiketiranje, storilčevo izkoriščanje informacij o kriminalnoproventivnih ukrepih, premajhno prizadevanje, premeščanje kriminalitete, ustvarjalno prilagajanje in čezmerno zastraševanje. Avtor poudarja, da so ti učinki pogosto posledica treh dejavnikov: slabega znanja, pomanjkljivega načrtovanja in napak pri izvajanju programov. Poleg tega pa Grabosky ugotavlja, da je za izvedbo preprečevalnih programov treba računati na tri vrste ljudi: na potujoče pridigarje, ki poudarjajo pomen kriminalnoproventivnih prizadevanj; kritike, ki napadajo prizadevanja prvih; in analitike, ki kakovostno ocenjujejo delo prvih in drugih ter predlagajo nove rešitve.

Večina del o preprečevanju kriminalitete izvira iz ameriškega prostora, saj so se Združene države Amerike v zadnjih desetletjih znašle v krizi delovanja kazenskega pravosodja in iščejo pot iz težav, pri čemer računajo tudi na učinkovitost kriminalne prevencije. Uspehi in neuspehi 30-letne vojne proti kriminaliteti v Združenih državah Amerike so pokazali na to, da je mesto kriminalne prevencije v sistemu kriminalne politike nepogrešljivo, saj lahko bistveno zniža stroške delovanja kazenskega pravosodja. V razpravljanje o preprečevanju kriminalitete poleg ostalega sodi tudi vrednotenje cene kriminalitete, viktimizacije, odzivov vlade in skupnosti na kriminaliteto. Pisci največkrat opredeljujejo glavne značilnosti preprečevanja kriminalnosti, situacijske in skupnostne prevencije kriminalitete. Glavne značilnosti, ki jih je mogoče povzeti iz znanih modelov in strategij, so:

- samovarovanje oz. samozaščitno vedenje, ki varuje posameznika pred viktimizacijo,
- varovanje gospodinjstev oz. zaščita premoženja (in članov gospodinjstev) z omejevanjem in oteževanjem dostopa,
- varovanje soseske in manjših območij (enega stanovanjskega bloka ali več).

V osrčju razmišljanja o preprečevanju kriminalitete je temeljno sporočilo, da je treba ljudi (državljanke) mobilizirati in jih opremiti za samozaščitno ravnanje v svojih življenjskih okoljih.

“Filozofija” preprečevanja kriminalitete

Vsaka kriminološka teorija ponuja kriminalnopreventivne ukrepe, seveda če zdravorazumsko sklepamo na razmerje vzrok-posledica. Količnik domnevamo, da bo odprava vzroka vplivala na odpravo prestopniškega vedenja, temu sledimo. To pa se pogosto pokaže kot neučinkovito, saj je interakcija različnih dejavnikov več kot nepredvidljiva.

Temeljna filozofija in domneve o ukrepih, ki naj bi uspešno vplivali na preprečevanje kriminalitete s poudarkom na t.i. formalnih skupnostnih programih za preprečevanje kriminalitete, so v svojem bistvu problematični. Ugotovitve temeljnih teorij o kriminalni prevenciji ponujajo izhodišča za delo, vendar se je pokazalo, da je moč teh teorij omejena (Gilling, 1997), zato si pred izvajanjem preprečevanja kriminalitete načrtovalci postavljajo vprašanje: “Kdo se bo pridružil formalnemu skupnostnemu boju proti kriminaliteti?” Ugotavljajo tudi, kdo so ljudje, ki se udeležujejo v takšnih programih in katere pomembne spremenljivke vplivajo na kakovost takšnih formalnih prizadevanj. Dejavniki, ki vplivajo na to, so znanje o kriminaliteti in demografske značilnosti (poročeni, z otroki, pripadniki srednjega sloja, izobraženi, s stalnim bivališčem, starejši in moški). Glavna ugotovitev glede spola je, da se ženske pogosteje udeležujejo “skupin” oz. dejavnosti, kjer je v ospredju ekspresivnost (druženje), medtem ko je za moške bolj značilna instrumentalnost (doseganje ciljev) (Rosenbaum, Davis in Lurigio, 1998: 25).

Psihološki dejavniki, ki vplivajo na udeleževanje, so: sposobnost komuniciranja, zadovoljstvo, sreča, občutek za napovedovanje in kraj izvajanja kontrole. Značilnosti skupnosti so naslednji pomembni dejavnik, ki vpliva na pripravljenost udeleževanja v formalnih skupinah za preprečevanje kriminalitete oz. (samo)varovanje.

Kot najbolj homogene oz. enovite so se pokazale soseske, kjer živi predvsem srednji sloj. Raziskave o strahu pred kriminaliteto ugotavljajo, da se v soseskah, kjer je občutek ogroženosti prebivalcev velik, neformalno odzivajo na kriminaliteto. Za take soseske je značilno tudi nezaupanje v policijo, ljudje negativno ocenjujejo kakovost opravljanja policijskega dela, predvsem pa pogrešajo dostopnost in vidnost policistov.

Prizadevanja za “boj” proti kriminaliteti so bolj značilna za soseske, kjer živijo etnične manjšine in kjer je raven kriminalitete visoka. Ugotovitve različnih študij o znanju, demografskih značilnostih, psiholoških dejavnikih in značilnosti skupnosti, so bile odvisne od časa izvedbe, metodološke zasnovanosti idr. Seveda se v tem oziru pojavi tudi vprašanje o zanesljivosti takšnih ugotovitev.

Razlike med članstvom in dejavno udeležbo ter ravnimi delovanja v skupinah za preprečevanje kriminalitete še niso popolnoma raziskane. Osebni viri, posebej čas in energija posameznikov, razlikujejo med dejavnimi in pasivnimi člani in vplivajo na razsežnost njihovega delovanja. Ti dejavniki lahko vplivajo tudi na predstavljene ugotovitve v zvezi z demografskimi spremenljivkami in pridružitvijo (članstvu) v takšnih skupinah.

Motivi za udeležbo v kriminalnoproventivnih dejavnostih so različni. Pri tem Rosenbaum, Lurigion in Davis (1998: 26) poudarjajo pomen naslednjih spremenljivk, ki zavirajo ali spodbujajo udeležbo:

- prepričanje v koristnost takih prizadevanj,
- zaupanje v formalne pobude,
- iskanje lastne koristi in uveljavitev,
- čas (prezaposlenost),
- zaprtost oz. umaknjenost,
- konfliktne/protislovne obveznosti (vdor v zasebnost, nadzorovanje idr.).

V socialno usmerjenemu preprečevanju kriminalitete ne moremo mimo solidarnosti med člani skupnosti. Motivacijo za prizadevanje k večji varnosti je mogoče razbrati iz naslednjih odgovorov ljudi iz raziskave o razlogih za pridružitvev preprečevalnim programom (prav tam):

- skupnost tega ne zmore (37%),
- da bi preprečili kriminaliteto (12%),
- da bi se počutili bolj varne (7%),
- da bi zaščitili svoje domove (6%),
- da bi se družili (1%).

Pri proučevanju Neighbourhood Watch (sosedski nadzor) programov pa so ugotovili, da so pobude za (samo)organiziranje nastale kot posledica ogroženosti pred kriminaliteto, ki zbuja strah, in zaradi serijskih kaznivih dejanj v soseski. Družbena solidarnost in državljanska odgovornost služita predvsem za vzdrževanje takih pobud, pri tem pa gre bolj za pasivno vlogo kot za aktivno izpostavljanje za vsako ceno.

Razprava o neformalnih posredovanjih za zaustavitev kriminalitete je nujna, saj je treba ugotoviti razsežnost problemov v zvezi z oceno ogroženosti ter odločitvijo državljanov, da se je treba kriminaliteti postaviti po robu. Ob tem "opazovalci" postanejo "dejavni udeleženci" bo-

ja proti kriminaliteti in pogosto pokažejo na neučinkovitost formalnega družbenega nadzorstva in odtujenost policije od lokalne skupnosti ali obratno.

Organiziranje državljanov

Mobilizacija in okrepitev skupnosti sta zelo priljubljeni in predstavljata široko pahljačo prizadevanj za spodbujanje državljanov k udeleževanju v dejavnostih za zmanjševanje težav v skupnosti. Take zamisli vsebujejo delo prostovoljcev, samoregulacijo, skrb za varnejše soseske in opredelitev odgovornosti. Na področju skupnostnega preprečevanja kriminalitete je najbolj pogosto kolektivno odzivanje prostovoljcev za vzdrževanje reda in preprečevanje kriminalitete ter delovanje na določenem območju. Opredelitev skupnosti (Pečar, 1989, 1991) (angl. community) je zelo veliko, zato je v tem oziru primernejši in predstavljeviši pojem soseska (manjše območje), kjer se ljudje samoorganizirajo v skupine ali mreže za preprečevanje kriminalitete in reševanje drugih problemov. Tako kolektivno dejavnost osvetljujejo skozi prizmo teoretičnih izhodišč:

- **Model družbene dezorganizacije** vsebuje ukrepe za preprečevanje kriminalitete na družbeno dezorganiziranih območjih, o čemer so pisali že predstavniki čikaške (sociološke) kriminološke šole in ugotovitve predstavili s porazdelitvijo kriminalitete v koncentričnih krogih. Park in Burgess sta razvila model, ki upošteva delitev mesta na koncentrične kroge, ki se širijo od centra navzven. Njuna teorija je bila znana tudi kot "teorija koncentričnih krogov." Prvo območje sta imenovala "osrednje poslovno območje", kjer so tovarne in kjer živi majhno število prebivalcev. Naslednje območje je "območje prehoda (tranzicije), ki sta ga imenovala tudi "območje deterioracije". To je območje tik ob osrednjem poslovnem območju in prvo stanovanjsko območje ob centru mesta. Z rastjo mesta se je poslovni del začel širiti in pomikati na območje prehoda. Z večanjem tega območja pa so nastajali novi problemi, saj to ni bilo več območje, na katerem bi ljudje želeli živeti. Območje tranzicije je tako postalo območje, za katero je značilna mešanica poslovnega območja - tovarn in prehodnosti - družin z nizkimi prihodki. Naslednje je "območje delavskih hiš". Na tem območju je okolje lepše in prihodki delavcev so višji od tistih na območju prehoda. Druga območja so bolj urejena, saj tam živijo bogatejši ljudje. Poudarila sta, da se kriminaliteta, tuberkuloza, smrtnost otrok itd. največkrat pojavljajo na prehodnem območju

med poslovnim središčem in območjem, kjer živijo delavci. Svoje delo sta sklenila z ugotovitvami, da je največja zgoščenost prestopništva in kriminalitete na območjih, za katera je značilno: malo prostora, preobljudenost, ekonomska odvisnost, najeti prostori za bivanje in manjšine (etnične, rasne). Obseg kriminalitete se je manjšal od središča proti zunanjim delom mesta.

- **Model socialne podpore** ima za temeljno izhodišče domnevo, da revščina ljudi vpliva na kriminaliteto in da je treba socialno ogroženim pomagati, da bodo lažje preživeli v družbi.
- **Model zmanjševanja možnosti** se kaže predvsem v situacijskih preprečevalnih ukrepih za zmanjšanje kriminalitete, ki so obenem glavna področja ponudbe zasebnovarnostne industrije - ukrepi za oteževanje dostopa, za zmanjševanje dobička in povečanje tveganja s storitvijo kaznivega dejanja. Ta skupina ukrepov sodi v okvir situacijsko-preventivnih ukrepov, ki bodo predstavljeni v nadaljevanju besedila.)

Zaželeni in nezaželeni učinki patroljiranja državljanov, ki jih imenujejo tudi državljanske straže, so predmet številnih razprav. Ta dejavnost se razlikuje v nekaterih razsežnostih:

- funkcija (varovanje posameznikov, zastraševanje morebitnih storilcev, odkrivanje problematičnih območij)
- območje nadzora (teritorialnost opravljanja nadzora, ki ga opravljajo npr. okoli zgradb, na ulicah v soseski, na javnih prevoznih sredstvih in v študentskih naseljih)
- način opravljanja nadzora (peš, na kolesih, z motornimi vozili)
- način reševanja problemov (državljeni samo poročajo ali pa tudi sami ukrepajo)

Število ljudi, ki patroljirajo v kriminalnopreventivne namene, se je v zadnjih 20 letih znatno povečalo. V Philadelphiji je leta 1980 sodelovalo v tej dejavnosti več kot 150.000 ljudi (Rosenbaum, Davis in Lurigio, 1998: 48).

Nevarnost takega organiziranja, kot to največkrat opozarjajo policisti, je v vigilantizmu in nasilju iz sovraštva. Težko je nadzirati delovanje in razsežnost ukrepov takih skupin. Skrajne oblike se kažejo v prizadevanjih za "čista" okolja, kjer preganjajo žide, ljudi drugih ras, homoseksualce in druge. Vigilantizem je bil v devetnajstem stoletju v pomoč vladi, saj tedaj še ni bilo toliko državnih policistov. Izhajajoč iz podmene o zagotavljanju človekovih pravic pa takšne skupine pomenijo temeljno

grožnjo, lahko delujejo provokativno, v najslabšem primeru pa onstran zakona. Rasizem in predsodki so trdno zasidrani v takšnih skupinah (prav tam).

Vloga medijev pri preprečevanju kriminalitete

Moči medijev za doseganje najširših slojev prebivalstva, oblikovanje zavesti o družbenih problemih ter spodbujanje prosocialnega vedenja otrok in mladine so se zavedali v mnogih kriminalnopreventivnih programih. Na tak način so spodbujali državljane k udejstvovanju v preventivnih dejavnosti in pomoči policiji. Kljub prizadevanjem, so se pokazale neskladnosti v ugotovitvah raziskav, ki so preučevale vpliv medijev. Pokazala se je tudi nekonsistentnost v zavedanju, stališčih in vedenju. Ocene medijskih kampanj so pokazale, da je bil od vseh dosedanjih ameriških programov najuspešnejši McGruffow nacionalni program. V tem programu so načrtno uporabili komercialne reklame in načrtovali strategije, pripravili so sporočila za več vrst javnosti, izvedli so usklajitev med mediji (TV, radio, časopisi, revije), uporabili zabavne like, ki prenašajo informacije (learning by fun), prizadevali so si za pokroviteljstvo uglednih organizacij, povezovali so se z lokalno skupnostjo in si prizadevali za podporo in udejstvovanje lokalnih skupin.

Program "Crime Stoppers" je bil zelo učinkovit pri odkrivanju storilcev kaznivih dejanj. Denarne nagrade, anonimni klici in dramatične obsojbe so pokazali na ranljivost prizadevanj in številne kritike tožilcev, skupin za človekove pravice in drugih, ki so postavljali pod vprašaj ceno "tiralic" in dolgoročno ceno takega početja za družbo. Pojavilo pa se je tudi veliko lažnih klicev in lažno pričanje proti osumljencem kaznivih dejanj.

Časopisi s protikriminalno vsebino so tudi zelo priljubljeni. Državljeni berejo tovrstne novice in pričakujejo nadaljnje izhajanje takšnih časopisov. Učinek vsebin v teh časopisih na zmanjšanje strahu, zaznavo in vedenje ljudi, je precej nedoločen. Osebna dostava in soavtorstvo prispevkov z lokalno policijo se je pokazalo kot najbolj zaželeno. Seveda pa na to vpliva tudi izobrazbena raven prebivalcev in druge značilnosti soseske.

Preprečevanje individualne viktimizacije

Varovanje pred lastno viktimizacijo in vedenje za zmanjšanje tveganja je pomembno kriminalnopreventivno prizadevanje. Različni avtorji

ponujajo široko paleto možnosti za obvladovanje in ukrepanje v skupnosti, kjer obstaja veliko tveganje za viktimizacijo. Uporabni so rezultati predvsem viktimoloških študij o dejavnikih, ki vplivajo na viktimizacijo in odzivanje žrtev, predvsem pa so pomembne študije o prispevku žrtve oz. o interakciji pri storitvi kaznivega dejanja. Na bankah in poštah obstajajo celo navodila o ravnanju udeleženih v ropih. Odsvetujejo osebno izpostavljanje, priporočajo pa opazovanje storilcev, da bi kasneje s takšnimi informacijami lahko pomagali policiji. Ugotovitve viktimologov pa kažejo tudi na dejavno vlogo žrtev v medosebnem nasilju, kjer je težko potegniti ločnico med prispevkom žrtve in dejanjem storilca. Tukaj imamo v mislih t.i. aktivne provokatorje, ki kasneje postanejo žrtve.

Številni pisci govorijo o samoobrambi pred posiljevalcem, o usposabljanju za samoobrambno vedenje in usposabljanju za rokovanje z orožjem. Poleg tega polemizirajo o vplivu nošenja orožja na kriminaliteto, na lastno varnost in zaščito na ulici. Ta vprašanja so v ameriških razmerah bistveno drugačne narave kot pri nas, saj ima v Združenih državah Amerike vsak državljan pravico nositi orožje za zaščito lastnega življenja.

Pobude za odpravo droge v skupnosti

Analiza več del o preprečevanju kriminalitete kaže, da so v zvezi z drogo najbolj značilni naslednji ukrepi:

- **“čistilne akcije”** z namenom preganjanja preprodajalcev droge (takšne akcije pogosto povzročijo obračune in maščevanje preprodajalcev droge, saj s tako dejavnostjo posegajo v dobičkanost njihove dejavnosti.);
- **anonimno prijavljanje in nadzorstveni programi** (gre za sporočanje policiji o navzočnosti preprodajalcev droge v določenih okoljih);
- **dosledno izvrševanje zakonov** (poudarjeno je dosledno izvajanje zakonov s področja javnega reda in miru, nadzora obratovalnih časov lokalov ter zaznavanje in preganjanje motečih oblik prestopniškega vedenja);
- **sprememba urbanega okolja** (s pregraditvami, dograditvami in različnimi drugimi spremembami okolja naj bi predstavili probleme drugam; novonastale razmere in povečan nadzor naj bi vplivali na umik nezaželenih oblik vedenja);
- **zapiranje prostorov, kjer se pojavlja droga** (gre za zelo represiven

ukrep policije, ki ima namen čistiti in odpraviti t.i. kriminalna žarišča, povezana z drogo; ukrep najprej vsebuje opozorila lastnikom lokalov, kjer prodajajo drogo, z denarnimi kaznimi, prepovedjo obratovanja, zasega premoženja, objektov idr.)

Zadnji ukrep se je pokazal kot vprašljiv, saj so akcije policistov učinkovale tako, da je bilo veliko nedolžnih ljudi aretiranih skupaj z zasvojenici in preprodajalci ter so pri tem preprodajalci droge utrpeli najmanjšo škodo.

Na tem področju je še najmanj ustreznih raziskovalnih rezultatov. Premeščanje, ki je značilno za situacijsko prevencijo, se pokaže v tem oziru kot najbolj pogost pojav. Ljudje v soseskah si namreč prizadevajo, da zlo - drogo - preženejo nekam drugam, čim dlje stran.

Preprečevanje kriminalitete s pomočjo oblikovanja okolja

Modeli za zmanjšanje možnosti kriminalitete z oblikovanjem (načrtovanjem) in s spreminjanjem okolja izhajajo iz naslednjih hipotez:

- fizično okolje lahko preprečuje kriminaliteto z zmanjšanjem/odpravo možnosti za kriminalno delovanje ali to z ovirami v okolju oteži;
- fizično okolje lahko zmanjša možnosti za skrivanje ali pobeg storilcev;
- fizično okolje lahko spremeni vedenje ljudi tako, da so bolj pozorni in tako bolj opazujejo, zastrašujejo in tudi prijemajo storilce;
- fizično okolje je lahko oblikovano ali ga uporabljajo ljudje tako, da zmanjšajo kriminaliteto z nadzorom, pojavljanjem na ulici, socialnimi interakcijami in povezanostjo med prebivalci v skupnosti.

Preprečevanje kriminalitete z načrtovanjem okolja vsebuje naslednje ukrepe: nadzor dostopa, nadzorovanje, pomožne dejavnosti in krepitev motivacije. Za izvedbo teh ukrepov je treba odgovoriti na naslednja vprašanja: Koliko je območje dostopno? Kako vidne, privlačne ali ranljive so možne "tarče"? Kako je mogoče koga videti ali ga opaziti? Kaj bi ljudje naredili, če nekoga opazijo? Ali obstaja hitra pot za pobeg, če nekdo stori kaznivo dejanje?

Narava in učinki takih strategij so, z vidika učinkovitosti, potrebni temeljitega premisleka, saj je pri načrtovanju treba oceniti načine oteževanja dostopa do možnih ciljev storilcem kaznivih dejanj. Sem štejejo: vgradnje alarmnih naprav, varnostnih kamer, označevanje premože-

nja idr. Pomemben dejavnik je tudi nadzor dostopa, npr. položaj ulice, ceste, promet, uporaba javnih površin, pešci idr. Nezanemarljiva pa sta tudi krepitev nadzora na zemljiščih (zasebno varovanje določenih območij domnevno vpliva tudi na občutek varnosti v neposredni bližini, četudi tam izvajajo varovanje - to bi lahko poimenovali tudi mrežo varovanja - če so seveda izvajalci na nek način povezani med seboj oz. vedo, da oboji izvajajo podobno dejavnost) in javna razsvetljava. Sem sodi tudi razprava o "branjenemu prostoru" (defensible space). Gilling razpravlja o tem pri predstavitvi teorij, ki jih imenuje kriminalnopreventivne in manj samo kriminološke teorije. Poudarja pomen načrtovanja urbanih okolij, pomen t.i. "branjivega prostora" (defensible space), ki se navezuje tudi na načrtovanje okolja in s tem večjega nadzora med ljudmi. Takšen pristop se kaže v štirih značilnostih: teritorialnosti, maksimizaciji naravnega nadzorstva, načrtovanju nestigmatizirajočega okolja in načrtovanju varnih urbanih okolij. Vse to pomembno vpliva na socialne interakcije in s tem tudi na zmanjšanje možnosti kriminalitete, pri čemer avtor ugotavlja, da prostor ni branjen (defended), ampak ima značilnosti, da brani ljudi (defensible) pred odklonskostjo s tem, da se poveča nadzor. Naslednja teorija je teorija (environmental criminology), ki ugotavlja, da so v okolju navzoče ekološke določilnice, ki pogojujejo kriminaliteto. V kriminalni prevenciji je mogoče sodelovati z oblikovanjem življenjskega okolja. Temeljno premiso tega pristopa je moč razbrati iz naslednje trditve (s.56): "Kraji, kjer se pojavlja kriminaliteta, značilnosti krajev, poti, ki pripeljejo storilce in žrtve skupaj na ta mesta in zaznavanje takšnih krajev, so pomembna področja, ki jih je treba raziskovati."

Situacijsko preprečevanje kriminalitete

Najbolj razširjena oblika preprečevanja kriminalitete v zvezi z zasebnovarnostno industrijo je situacijska prevencija, ki vsebuje ukrepe za odvratanje možnih storilcev od kaznivih dejanj in se nanaša predvsem na preprečevanje premoženjskih kaznivih dejanj.

Graham in Bennett (1995: 47) predstavljata naslednje ukrepe:

1. Ukrepi, ki vplivajo na to, da mora storilec vložiti več truda v storitev kaznivega dejanja:
 - otežitev dostopa k cilju s fizičnimi ovirami ali samim mestom npr. hrambe predmeta;
 - nadzor, ki zajema ukrepe za omejevanje dostopa na določena ob-

močja, kot npr. v stanovanjska naselja ali nakupovalne centre;

- odvracanje storilcev, ki vsebuje usmerjanje možnih storilcev od njihovih ciljev ali k sprejemljivejšim izhodom;
- nadziranje krajev, kjer je lažje storiti dejanje.

2. Ukrepi, ki povečujejo tveganje pri izvrševanju kaznivega dejanja:

- formalni nadzor (policija - preventivne patrulje, kontrola vozil, zasebna varnostna industrija);
- nadzor, ki ga izvajajo zaposleni (trgovci, učitelji, vozniki, sprevo-dniki, skrbniki v naseljih-hišniki, kamere idr.);
- naravno nadzorstvo (mimoidoči, simbolične ovire okolju, ki omo-goča največ možnosti za naravno prewencijo, več "oči" na ulici, boljša osvetlitev ulic).

3. Ukrepi, ki zmanjšujejo dobiček z izvrševanjem kaznivega dejanja:

- odstranjevanje ciljev (odstranitev naprav za igre na srečo z javnih prostorov, način oddaje dnevnega izkupička v banko idr.);
- označevanje premoženja (koles, avtomobilskih delov, nakita, go-veda, gravure, barvne kapsule v kasetah za prenos denarja);
- neizpostavljanje (dragega nakita ni priporočljivo nositi v revnih soseskah, ni priporočljivo nositi čekov in čekovne kartice skupaj, kot tudi ne več bančnih ali kreditnih kartic).
- pravila vedenja (ravnanje z denarjem, preverjanje dokumentov pri finančnem poslovanju, dvigu denarja idr.).

Za izvajanje situacijske prevencije ne zadostuje le eden izmed navedenih ukrepov, temveč je treba kombinirati le-te glede na specifičnost situacije, saj je učinek preventivne dejavnosti mogoče tako "povečati" (Graham, Bennett, 1995: 67) .

Situacijska prevencija vsebuje sporočilo o večji samozaščitni odgo-vornosti občanov (in lokalnih skupnosti) za lastno premoženje, še zlasti pa je zaostrena odgovornost poslovnih subjektov (posameznikov in pod-jetij), katerih gospodarska (v dobiček usmerjena) dejavnost je poveza-na z raznolikimi možnostmi za izvršitev kaznivega dejanja. Taka uredi-tev varnostne politike seveda ni neproblematična, saj je očitno, da posa-meznikov družbenoekonomski položaj pomembno vpliva na njegove možnosti samozaščitnega ravnanja in varovanja lastnega premoženja. Poleg tega pa ne gre zanemariti možnosti, da se bodo kriminalne dejav-nosti preselile z bolj na manj varovana območja in/ali področja (podo-ben ugovor bi lahko naslovili tudi na zgolj represivno politiko, ki temelji

npr. na selektivnem onemogočanju - nastane namreč nevarnost, da uje-tega oz. zaprtega storilca nadomesti drugi, ki je še na prostosti). Kriminalnopolitična doktrina o onemogočanju vsebuje zahtevo, da je treba iz vzorca znanih storilcev izločiti najbolj nevarne (z največjo ponovitveno verjetnostjo) in jih onemogočiti s strogim nadzorovanjem v kazenskem zavodu. Takšna razmišljanja izhajajo iz domneve, da je določena ome-jena skupina storilcev, kot npr. osebe s kriminalno kariero, povratniki, odgovorna za veliko število kaznivih dejanj (Kanduč, 1995: 159).

Avtorji del o kriminalni prevenciji navajajo tudi izkušnje pri prepre-čevanju ropov na poštah, avtobusih, poskuse zmanjševanja vandalizma na javnih prevoznih sredstvih in preprečevanje ponavljajočih se vikti-mizacij.

Ob tem se samo po sebi postavlja vprašanje, ali je situacijska preven-cija etična in kateri so destruktivni in razdirajoči učinki takih prizade-vanj na skupnost. Ljudje, ki si lahko privoščijo alarmne naprave, video-nadzor in druge "nadstandardne" storitve, se počutijo bolj varne in po-stanejo neobčutljivi za probleme tistih članov skupnosti, ki si takšnih uslug ne morejo privoščiti. Vprašamo se tudi, kako vpliva že znani uči-nek premeščanja kriminalitete. Ta dva učinka ustvarjata še večje razli-kovanje in razslojevanje prebivalstva. Torej lahko rečemo: "Kolikor pla-čaš, toliko varnosti dobiš."

V skupnost usmerjeno policijsko delo

V skupnost usmerjeno policijsko delo in soustvarjanje varnosti v so-seski ali lokalni skupnosti sta pomembni nalogi policije in lokalne sku-pnosti. V skupnost usmerjeno policijsko delo je v zadnjem času zelo mo-derno po vsem svetu. Poleg tega pa srečamo številne opredelitve v sku-pnost usmerjenega policijskega dela, ki so v svojem bistvu protislovne in so hkrati "posvečene" in "preklete". V skupnost usmerjeno policijsko delo ocenjujejo policisti in tudi državljani različno. Nekateri policisti (manjšina) mu pripisujejo pozitivno vlogo, drugi pa zavračajo tak kon-cept, saj nima nič skupnega s "pravim policijskim delom". Pri državlja-nih se odzivi razlikujejo - od tega, da ocenjujejo tako delo kot državlja-nom prijazno z večjo mero dostopnosti in vidnosti, pa do druge skrajno-sti, ki se kaže v pretirani prizanesljivosti policistov do tistih, ki naj bi jih policisti obvladovali in kaznovali.

Pozitivna stran pojma "v skupnost usmerjeno policijsko delo" se kaže v tem, da se lahko vsakdo poistoveti s skupnostjo (kdo pa nasprotuje

skupnosti, materi, slogi idr?). To omogoča tudi inovativnost in možnosti za spremembe. Slabo luč na to pa mečejo zloraba koncepta in predvsem "tipanje" policije, da bi ugotovila vzdušje v skupnosti ter ozki interesi policijskih šefov, da bi v imenu napisanih programov dosegali druge cilje in nadaljevali s klasičnim policijskim delom.

Ideja o v skupnost usmerjenem policijskem delu dviga pričakovanja javnosti in ustvarja vtis, da, kakorkoli že, izvajanje "skupnostnega policinga" vpliva ne samo na zmanjšanje kriminalitete, temveč tudi rešuje številne druge težave v mestnih soseskah (Rosenbaum, Davis in Lurigio, 1998: 175).

Pri tem ima policija nekaj temeljnih nalog (prav tam: 176):

- širše opredeljevanje policijskega dela,
- spremembe v prednostnih nalogah,
- usmerjanje na ugotavljanje kršitev reda in kakovosti življenja v soseskah,
- preskok na deljeno odločanje skupaj z državljanji,
- manjše poudarjanje birokracije v korist rezultatov,
- usmerjanje k reševanju problemov in preprečevanje namesto "gasilskega" odzivanja,
- spoznanje, da ima skupnost pomembno vlogo pri reševanju problemov v soseskah,
- rekonstrukcija in reorganizacija policije in nagrajevanje novih oblik policijskega dela.

Najpomembnejše pri v skupnost usmerjenem policijskem delu je partnerstvo med policijo in skupnostjo, ki pa je pogosto vprašljivo zaradi stališč policistov o "pravem" policijskem delu. Glavna vloga skupnosti v tem sodelovanju je pravzaprav gradnja skupnostne zavesti, reševanje sporov, odprava nereda in zagotavljanje partnerstva s policijo. Vse to je bilo v preteklih desetletjih na preizkušnji, pri čemer se je pokazalo, da še vedno ni mogoče izvesti popolne ocene in da ostajajo še številna vprašanja, na katera ni mogoče natančno in enoznačno odgovoriti.

Razmišljati bi bilo treba tudi o policijski organizaciji, ki ne bi smela biti le kozmetično prilagojena (v imenu v skupnost usmerjenega policijskega dela), temveč terja resnične spremembe, ki bi odpravile številne predsodke o manjvrednem policijskem delu. V okviru tega pojasnjujejo tudi označevanje v skupnost usmerjenega policijskega dela kot nečesa manjvrednega, kar bi bilo treba spremeniti, saj nosi s seboj preveč ko-

notativnih značilnosti (za nekatere policijske šefe je v skupnost usmerjeno policijsko delo brez prave - policijske - substance). Drugi ugotavljajo, da je trend v skupnost usmerjenega policijskega dela že mimo, tretji pa zagovarjajo stališče, da je tako delo namenjeno le delu z javnostmi in opravičevanju nedela policistov.

Policijski kritiki v skupnost usmerjenega policijskega dela ugotavljajo, da je tako policijsko delo, ki temelji predvsem na doseganju soglasja med policijo in skupnostjo, lahko vir dodatnih konfliktov. Nagibajo k uporabi pojmov "v probleme usmerjeno policijsko delo" ali "v reševanje problemov usmerjeno policijsko delo." Pri "v probleme usmerjenem policijskem delu" gre za opredelitev problemov, ukrepanje, ocenjevanje učinkov in dodatno ukrepanje, če je to potrebno. Izkušnje z v skupnost usmerjenim policijskim delom namreč kažejo, da je težko doseči soglasje z dokaj neopredeljeno populacijo z različnimi interesi. V skupnosti obstajajo namreč tudi skupine s takšnimi interesi, ki so konfliktne z naravo policijskega dela, pogosto pa se zgodi, da je z določenimi manjšinami nemogoče doseči soglasje.

To ima seveda za posledico že dolgo znane slabe odnose med policiisti in skupnostmi z visoko ravniyo kriminalitete, kjer največkrat živijo predstavniki različnih etničnih manjšin.

Taktika policijskega dela, ki jo imenujemo "ničelna prizanesljivost" (zero tolerance) je v nasprotju z idejo o sodelovanju policije s skupnostjo in obratno. Ta taktika izhaja iz t.i. teorije razbitih oken, ki ponuja opravičilo za pozornost (dejavnost) policistov na določenih območjih, kjer zunanji videz okolja kaže na nered, neurejenost. To vodi k sklepu, da se na takšnih območjih zadržujejo potencialni storilci kaznivih dejanj. Tak odziv policije je tudi posledica odzivov javnosti, da je policija pri obravnavanju resnih - ogrožujočih oblik kriminalitete, preveč prizanesljiva. V skupnost usmerjeno policijsko delo se je tako pokazalo uspešno kot strategija za preprečevanje kriminalitete v skupnosti in reševanje različnih konfliktov. Navedel bi citat J. McNamare, ki govori o učinkih ničelne prizanesljivosti, katerega del navajamo v nadaljevanju (Rosenbaum, Davis in Lurigio, 1998: 195):

.... "V letih, ko sem bil policijski šef, sem zaznal pri policistih številne oblike odklonskega vedenja, kar se je kazalo na različne prefinjene načine in je imelo različne vzroke. Ocena kakovosti življenja in ukrepanje policistov je bilo pogosto odvisno od njih samih....

...Policisti so v soseskah, kjer živijo manjšine, pogosteje priprli, za-

sliševali in nadlegovali ljudi brez posebnega razloga. Če se je mlad moški skliceval na svoje pravice, so mu izprašili hlače. Število policistov, ki so uporabili strelno orožje, je bilo veliko. Nепrestano je bilo treba poudarjati, da so policisti poslanci miru, da služijo skupnosti - ne pa vojaki v vojni proti kriminaliteti in drogam."

Vzdušje v organizaciji in vodenje policistov je velikega pomena za vedenje (delo) policistov v skupnosti. Organizacija določi sprejemljivo vedenje, še več, policisti, ki so nagnjeni k uporabi sile, bodo brez nadzorstva uresničili svoja nagnjenja. Če pojmujeemo v skupnost usmerjeno policijsko delo kot strategijo ničelne prizanesljivosti z najvišjo diskrecijsko pravico policistov, z malo nadzora, s slabo usposobljenostjo, lahko seveda pričakujemo nove težave, ki bodo sodelovanje skupnosti in policije potisnile še za nekaj stopnic nižje.

Programi za otroke in družino

Skupnost je mogoče okrepiti s programi za otroke in družino, ugotavljajo prenekateri pisci programov za pomoč mladim in družini. Pri tem je v ospredju model socialne prevencije, ki vsebuje pomoč družinam, mladim staršem, staršem s težavami, tečaje za starše(vstvo), predšolske programe, skrb za dom in ohranjanje družine. Skupnost naj bi zagotavljala pomoč ljudem, ki živijo v najbolj dezorganiziranih soseskah, kot sta to leta 1951 ugotovila že Shaw in McKay v omenjeni čikaški študiji. Socialna služba ima v teh prizadevanjih velik pomen, pri čemer je treba razmišljati tudi o ukrepih odvrčanja mladih storilcev kaznivih dejanj od kazenskega postopka.

Različni programi za mlade in društva imajo pomembno nadzorstveno vlogo. Predstavili bi nekaj pobud za preprečevanje kriminalitete v skupnosti, kjer so snovalci programov in izvajalci vključevali tudi pomoč otrokom in družinam.

Najbolj znani so programi: (1) "Ločevanje semena od plevela" (seed and weed). Istoimenski program je vseboval "odstranitev plevela" (nasilni prestopniki, preprodajalci droge) in "nasaditev zdravega semena" v soseskah (dejavnosti za stabilizacijo razmer). (2) Naslednji program je bil skupnostni program, ki je vseboval (sprejemljiv) nadzor in mobilizacijo skupnosti za odpravo nasilniške kriminalitete. Temeljil je na usklajenosti med agencijami na različnih ravneh. (3) Znan je tudi program "Skupnosti, ki skrbijo", namenjen otrokom in mladostnikom z rizičnim vedenjem. Program obsega sodelovanje vseh dejavnikov iz socialne mreže obravnavanega mladega človeka s težavami, da bi bila pomoč čim učinkovitejša.

kovitejša. Hawkins in sodelavci izvajajo ta program v Seattlu, Združene države Amerike. Ocenjujejo ga kot zelo učinkovito prizadevanje za delo z rizičnimi mladostniki. Pri tem ugotavljajo, da na odklonskost mladih bistveno vplivajo: dostopnost drog, dostopnost orožja, zakoni, ki so prizanesljivi do drog, orožja in kriminalitete, medijsko prikazovanje nasilja, prehodnost in preseljevanje, nenavezanost na sosesko in družbena dezorganizacija ter skrajna ekonomska prikrajšanost (Meško, 1996: 81-87).

Za kakovostno preventivno delo v skupnosti je treba zagotoviti tudi ustrezne ljudi in jih izobraževati in usposablјati. V slovenskih razmerah verjetno to najbolj omogočata oddelka za socialno pedagogiko na Pedagoški fakulteti in na Visoki šoli za socialno delo, nedvomno pa namenјajo veliko pozornosti temu področju tudi na Visoki policijsko-varnostni šoli v Ljubljani.

Sklepne misli

Proaktivno delovanje in odzivanje državlјanov na kriminaliteto in mo-teče pojave v skupnosti se kaže v ukrepih, ki naj bi prispevali k bistveno bolj varnim življenjskim okoljem. Poleg tega pa je pomembno tudi to, da morajo biti državlјani sami bolj osveščeni glede samovarovanja in prispevati k večji varnosti v skupnosti oz. soseski in ne le gledati na policijo kot edino institucijo, ki se ukvarja s kriminaliteto. Pojmovanje pasivne vloge opazovalcev, ki od države veliko pričakujejo in le malo storijo za lastno varnost, se kaže tudi v možnih konfliktih s policisti in očitkih o neučinkovitosti policije. Preprečevanje kriminalitete v skupnosti pa zahteva povezanost vseh pomembnih nadzorstvenih dejavnikov in osveščenost državlјanov o možnih lastnih prispevkih za zmanjšanje vik-timizacije, to pa se prične že s pomočjo družinam, programi za otroke in starše ter z neformalnim nadzorstvom ter organizacijo skupnosti. Ta prispevek predstavlja tudi izhodišče za analizo slovenskih razmer na področju preprečevanja kriminalitete in ugotavljanje možnosti za upo-rabo izkušenj tujih prizadevanj na slovenskih tleh.

Literatura

BARDACH, E., KAGAN, R. (1982): *Going by the Book: The Problem of Regulatory Unreasonableness*, Philadelphia, Temple University Press.

BARR, R., PEASE, K. (1990): Crime Placement, Displacement and Deflection, v Tonry, M. in Morris, (ur.), *Crime and Justice: An Annual Review of Research*, vol. 12, University Chicago Press, Chicago.

- CASTELLANI, P. (1982): Closing Institutions in New York State: Implementation and Management Lessons, *Journal of Policy Analysis and management*, 4, s.595-611.
- CHAN, S. (1979): The Intelligence of Stupidity: Understanding Failures in Strategic Warning, *American Political Science Review*, 1, s.171-180.
- CLARKE, R.V.G. (1992): *Situational Crime Prevention: Successful Case Studies*, New York, Harrow and Heston.
- ECK, J.E., SPELMAN, W. (1987): Who ya gonna call? The Police as Problem Busters, *Crime and Delinquency*, 1, s.51-52.
- EKBLOM, P.(1988): *Getting the Best out of Crime Analysis*, Crime Prevention Unit Paper No. 10, London, Home Office Crime Prevention Unit.
- FARRINGTON, D.(1994): Human Development and Criminal Careers, v Maguire, M., Morgan, in Reiner, R.: *The Oxford Handbook of Criminology*, Oxford, Clarendon Press, s.511-584.
- FELSON, M. (1994): *Crime and Everyday Life, Insights and Implication for Society*, London, Pine Forges Press, 169 s.
- GRABOSKY, P.N. (1996): Unintended Consequences of Crime Prevention, v: Homel, R., Monsey (ur), *The Politics and Practice of Situational Crime Prevention*, s. 25-56.
- GRAHAM, J., BENNETT, T.(1995): *Crime Prevention Strategies in Europe and North America*, Helsinki, European Institute for Crime Prevention and Control (HEUNI), 158 s.
- HOMEL, R. (1990): The Politics and Practice of Situational Crime Prevention, *Crime Prevention Studies*, Vol. 5, Criminal Justice Press, Monsey.
- HOUGH, M., CLARKE, R.V.G., MAYHEW, P.(1980): Introduction, v: Clarke, R.G.V., Mayhew, P. (ur.): *Designing Out Crime*, London, 1980.
- KANDUČ, Z. (1995): Oris možnih preventivnih in represivnih kriminalnopolitičnih ukrepov v okviru formalnih in neformalnih nadzorovalnih mehanizmov, v *Oris teoretične paradigme za razumevanje in vrednotenje kriminalne politike*, Ljubljana, Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti, s.144-167.
- KANDUČ, Z. (1996): Pragmatična razsežnost kaznovanja in družbena pogojenost kriminalnih pojavov, *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, Ljubljana, 1, s.25-39.
- MARX, G.T. (1981): Ironies of Social Control: Authorities as Contributors to Deviance Through Escalation, Nonenforcement and Covert Facilitation, *Social Problems*, 28, 3, s.221-246.

MARX, G.T. (1988): *Undercover: Police Surveillance in America*, University of California Press, Berkeley.

MEŠKO, G.: Nekateri nezaželene posledice kriminalne prevencije, *Zbornik strokovno-znanstvenih razprav*, letnik XI., Visoka policijsko-Varnostna šola, Ljubljana, 1996, s.264-275.

MEŠKO, G. (1996): Nekateri strategije kriminalne prevencije, *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 4, Ljubljana, s.241-254.

MEŠKO, G. (1996): V tveganje usmerjeno preprečevanje odklonskosti v mladostništvu, *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, Ljubljana, 1, s.81-87.

MIKULAN, M. (1995): *Policijska preventiva*, Ljubljana, Ministrstvo za notranje zadeve, 115s.

NAIR, G., DITTON, J., PHILLIPS, S. (1995): Environmental Improvements and Fear of Crime: The Sad Case of the "Pond" Area in Glasgow, *British Journal of Criminology*, 33, No4, s.555-561.

O'MALLEY, P. (1992): Risk, Power and Crime Prevention, *Economy and Society*, 3, s.252-275.

PEČAR, J. (1988): *Formalno nadzorstvo*, Delavska enotnost, Ljubljana.

PEČAR, J. (1991): *Neformalno nadzorstvo*, Didakta, Radovljica.

REPETTO, T. (1976): Crime Prevention and the Displacement Phenomenon, *Crime and Delinquency*, Vol. 22, s.166-177.

ROSENBAUM, D.P., LURIGIO, A.J., DAVIS, R.C. (1998): *The Prevention of Crime- Social and Situational Strategies*, West/Wadsworth, Belmont, 256s.

SHERMAN, L., COHN, E. (1992): The Impact of Research on Legal Policy: The Minneapolis Domestic Violence Experiment, *Law and Society Review*, 25, s.117-144.

SIEBER, S. (1991): *Fatal Remedies: The Ironies of Social Intervention*, Plenum Press, New York.

SUSTEIN, C. (1990): Paradoxes of the Regulatory State, *University of Chicago Law Review*, 57, s.407-441.

VAN DIJK, J.J., MAYHEW, P. IN KILLIAS, M. (1990): *Experiences of Crime Across the World: Key Findings from the 1989 International Crime Survey*, Deventer, Kluwer.

